

Barbara Vodanović
Sveučilište u Zadru, Odjel za francuske i frankofonske studije
HR-23000 Zadar, Obala kralja Petra Krešimira IV/2
bvodanov@unizd.hr
<https://orcid.org/0000-0002-8274-549X>

PATRICK CHARAUDEAU, *LE SUJET PARLANT EN SCIENCES DU LANGAGE. CONTRAINTES ET LIBERTÉS. UNE PERSPECTIVE INTERDISCIPLINAIRE*, LAMBERT-LUCAS, LIMOGES, 2023.

Sredinom 2023. godine u izdanju izdavačke kuće Lambert-Lucas iz Limogesa u Francuskoj izašla je knjiga profesora Patricka Charaudeaua pod nazivom *Le sujet parlant en sciences du langage. Contraintes et libertés. Une perspective interdisciplinaire* (*Govorni subjekt u jezikoslovlju. Ograničenja i sloboda. Interdisciplinarna perspektiva*), čiji prikaz ovdje donosimo.

Svjesni činjenice da su postignuća frankofonskih jezikoslovaca slabije poznata hrvatskoj javnosti, ali i jezikoslovnim krugovima u Hrvatskoj, prije prikaza sadržaja knjige potrebno je ukratko predstaviti autora i izdavačku kuću u kojoj je knjiga objavljena.

Patrick Charaudeau francuski je jezikoslovac, profesor emeritus na Sveučilištu Sorbonne Paris-Nord, stručnjak u području analize političkoga diskursa, istraživač u istraživačkoj grupi Komunikacija i politika pri Nacionalnome centru za znanstvena istraživanja Sveučilišta u Parizu (CNRS) i autor velikoga broja naslova među kojima možemo istaknuti knjige novijega datuma kao što su *La manipulation et la vérité. Du triomphe de la négation aux brouillages de la post-vérité* (2020), *Le débat public. Entre controverse et polémique. Enjeu de vérité, enjeu de pouvoir* (2017), *Le discours politique. Les masques du pouvoir* (2015), *La conquête du pouvoir. Opinion, persuasion, valeurs, les discours d'une nouvelle donne politique* (2013) i *Les médias de l'information. L'impossible transparence du discours* (2011).

Prvostupnik španjolskoga jezika, Patrick Charaudeau 1965. upisuje diplomski studij hispanistike, a 1970. doktorira opće jezikoslovlje na Sorbonni. Ono što navodi kao prekretnicu u razvoju svojega znanstvenog interesa susret je s profesorom Bernardom Pottierom, koji početkom 70-ih godina 20. stoljeća dolazi raditi na pariško sveučilište i zbog kojega se mladi Charaudeau okreće problemima stilistike te upisuje još jedan doktorski studij posvećen leksičkoj semantici. Tih je godina imao prilike pohađati predavanja vrlo priznatih stručnjaka kao što su sam Pottier, zatim Algirdas Greimas, Oswald Ducrot, Roland Barthes, Michel Foucault i drugi, što ga vodi k istraživanjima diskursa, ali iz perspektive koja je suprotna budućoj francuskoj školi analize diskursa Michaela Pêcheua, inspirirane Althausserovom filozofijom »u kojoj centralno mjesto zauzimaju pojmovi dobre uobličivosti i koherentnosti« (Šimunić, Z. 2002. „Ženevski model analize diskursa modularnog tipa: geneza, značaj

i perspektive“. *Rasprave*, 28, 1, 345–364). U Pêcheuovu pristupu analizi diskursa radilo se o promišljanju odnosa između ideološkoga i jezičnoga uz nastojanje da se izbjegne svođenje diskursa na analizu jezika i rastvaranje diskurzivnoga u ideološkome. No kako je u svojem obrazovanju Charaudeau bio osobito usmjeren na probleme semantike, stilistike te kontrastivne analize i prevođenja, njegov se interes kretao prema istraživanjima nadrečeničnoga ustrojstva. U tome smislu, u prvo je vrijeme krenuo putom američkoga jezikoslovca Z. Harrisa i sociolingvista M. K. Halliday pa je potom pod utjecajem semiologa i naratologa udruženih oko časopisa *Communications* (Barthes, Greimas, Morin, Todorov, Genette) istraživao načine na koje se jezične kategorije upotrebljavaju u proizvodnji teksta. Konačno se, zahvaljujući radovima psihosociologa jezika C. Chabrola, A. Trognona i R. Ghiglionea, usmjerio k istraživanju diskurzivnih problema iz pozicije pragmatike, što je ostala njegova preokupacija do danas. U tome kontekstu Charaudeau istražuje odnos persuzivnosti i utjecajnosti, konteksta i komunikacijske situacije, ograničenja unutar komunikacijskih tipova i diskurzivnih žanrova te se bavi opisom diskurzivnih strategija kao izričajnoga procesa postavljajući se svojim istraživanjima na raskrižje između različitih disciplina: semantike, semiologije, pragmatike, psihosociologije. Njegov teorijski rad konkretizira se u analizi različitih diskurzivnih žanrova kao što su medijski (tisak, radio, televizija) i propagandni (politički i marketinški) diskurs te je aktivan i u području popularizacije znanosti i u debatiranju o suvremenim društvenim kontroverzama. Među domaćim je romanistima koji se bave pragmatikom u širem smislu svakako najpoznatiji kao autor knjige *Grammaire du sens et de l'expression* (Hachette, Paris, 1992.) i rječnika *Dictionnaire de l'analyse du discours* (Le Suil, Paris, 2002.), izdanoga u suradnji s čestim suautorom, Dominiqueom Maingueneauom. Upravo u predgovoru njihova zajedničkoga rječnika nalazi se i opredjeljenje o svrsi i cilju analize diskursa kakvom je oni smatraju: »Njen predmet, 'diskurs', nije ništa drugo nego li jezik sam po sebi shvaćen kao djelovanje koje stvara smisao i društvene veze u kontekstu.«

Nije nimalo iznenađujuće da je posljednje Charaudeauovo djelo, o kojemu će ovdje biti riječ, izašlo u biblioteci Philosophie et langue izdavačke kuće Lambert-Lucas ako znamo da je ta, relativno mala izdavačka kuća (godišnje objavljuje oko 25 novih i reizdanih naslova), osnovana 2004. inicijativom skupine sveučilišnih profesora, među kojima su Michel Arrivé, Robert Lafont, André Joly i drugi, u svojoj izdavačkoj politici teži objavljivanju radova iz jezikoslovlja i humanističkih znanosti (od kojih je jedan dio dostupan i u slobodnome pristupu u formatu PDF). O središnjoj temi knjige, govornome subjektu, Charaudeauov francuski izdavač kaže: »Govorni subjekt je u središtu ljudske djelatnosti prije svega kao biće jezika. Pojedinačan i subjekt za druge te kolektivni subjekt. Jedan *Mi* koji nikad ne prestaje biti *Ja*, a između kojih tinja neprestana borba za opstanak. [...] Subjekt vođen snagom društva, postaje društveni subjekt, apstraktni subjekt koji ne pripada sam sebi [...] ne subjekt koji govori nego društvo koje govori kroz subjekt.«

Knjiga *Govorni subjekt u jezikoslovlju. Ograničenja i slobode* u svojim četirima cjelinama bavi se trima tematskim okosnicama, a to su jezik kao djelatnost (*langage*), subjekt i analiza diskursa. O njima u prvoj cjelini progovara sa stajališta filozofije, sociologije i znanosti o jeziku, a u drugoj sa stajališta teorije iskaza (*énonciation*), u kojoj je

tema subjekt u »jednakoj mjeri proces i rezultat konstruiranja, isto kao i rezultat i proces konstituiranja u svome odnosu s drugim« (str. 79). Sljedeća cjelina tiče se komunikacijske dimenzije u kojoj autor propituje pojam komunikacije polazeći od različitih definicija i tehnika koje govore o tome pojmu u društvenim znanostima i posebno u filozofiji. Posljednji dio knjige posvećen je sociodiskurzivnoj dimenziji u kojoj se o govornome subjektu govori u okviru različitih konstrukcija znanja.

U najavi prvoga dijela knjige, naslovljena *Interdisciplinarni prikaz*, Charaudeau citira J.-P. Reswebera, koji u svojim *Temeljima interdisciplinarnosti* ističe da je potrebno poslužiti se različitim disciplinama za razumijevanje kompleksnih pitanja. Charaudeau želi razumjeti i međusobno povezati različite koncepcije subjekta. Stoga prvo govori o tome kako se u filozofskoj misli rađa subjekt u odnosu između *ja* i *drugoga* naviještajući da subjekt treba intersubjektivni odnos, treba drugoga kako bi postao svjestan sebe. Charaudeau objašnjava kako se subjekt postupno autonomizira, a potom propituje i redefinira kako bi se na kraju otvorio put promišljanja o subjektu u društvenim znanostima, koje će pokušati definirati prirodu i mjesto mislećega-djelujućega bića u društvenome kontekstu. Zato se u sljedećemu poglavlju autor bavi sociološkim prikazom subjekta u kojemu je, prema riječima Alaina Tourainea, subjekt »činitelj i nositelj smisla«, konstruktor društvenih norma i korisnik procesa regulacije. U okviru lingvistička prikaza govori se o tome kako se postepeno pojavljuje višestruki identitet subjekta. Prije svega, objašnjava nam Charaudeau, postoji jedan dvoznačan gramatički subjekt koji služi kao podrška predikaciji i kao njezin provoditelj. Potom postoji saussurijanski nepostojeći subjekt, nositelj društvenoga entiteta i chomskyjanski idealni govornik-slušatelj, kognitivni operator bez identiteta. Kao subjekt izgovorenoga (*sujet du dire*), on je organizator čina izričaja uhvaćen u dvostruku ulogu empirijskoga govornika, koji proizvodi jezični čin, i izričajnoga govornika (*locuteur énonciateur*), koji vodi računa o sugovorniku. Pravi govorni subjekt jest subjekt vođen diskurzivnim zakonima o iscrpnosti, informativnosti, ekonomičnosti, višku, svrsi i kohezivnosti, kako tvrdi Ducrot, o konverzacijskim maksimama i principu kooperacije, kako tvrdi Grice, pertinentnosti, kako tvrde Sperber i Wilson te Flahaut, ili o uvjetima za usvajanje (*conditions d'appropriété*), kako tvrdi Verchueren. Međutim, subjekt je više nego samo kreator jezičnoga čina koji ne mari o socijalnim i psihološkim osobinama govornika, on je i društveni akter, karakteriziran društvenim identitetom, on je antropološki subjekt u kontekstu simboličkoga međudjelovanja, on je mnogostruk. Drugi dio knjige koji dotiče izričajnu dimenziju započinje definiranjem temeljnoga okvira unutar kojega se konstituira subjekt. Okvir se temelji na postulatu o govornikovoju intencionalnosti iza kojih postoji »temeljna biološka sposobnost uma da poveže tijelo sa svijetom oko sebe« (Serale, *Intentionality. An Essay in the Philosophy of Mind*, 1983: 130) i na temeljnim principima koje traže od subjekta da se legitimira kao subjekt, da se identificira kao subjekt, da je sposoban dijeliti spoznaje i da je sposoban kreirati svoj vlastiti diskurs. Iz toga okvira potječe niz načela koja se nalaze u temeljima govora kao što su načela drugosti, regulacije, utjecaja i relativnosti. Nakon toga moguće je promatrati kako se subjekt ponaša u stvaranju smisla, to jest koje su njegove kompetencije u tome procesu. Riječ je o identitetu subjekta. Može li se odvojiti individualno *ja* od kolektivnog *mi*, što *ti* govori

o meni, postoji li koji referentni *on*? Charaudeau zaključuje da je razlika između društvenoga i diskurzivnoga identiteta dinamična jer »društveni identitet treba biti stvoren, sučeljen, ojačan ili pak zatajen jezičnim ponašanjem govornog subjekta, a diskurzivnom identitetu treba upravo društvena baza kako bi se izgradio« (str. 133). U svakome slučaju, govorni je subjekt u središtu jezične djelatnosti te se umnaža upravo u činu komunikacije.

Upravo je komunikacijska dimenzija tema trećega dijela knjige. Charaudeau govori o četirima načinima kojima možemo razumijevati komunikaciju, komunikaciji kao poticatelju ili kao oponentu informacije, kao instrumentu manipulacije i kao jezičnom činu, te upozorava na razliku između informacije i komunikacije, kao i na razliku između govornoga i komunikacijskoga čina. Raspravlja i o tome što je po svojoj naravi govorna interakcija, ugovor ili žanr, te o poziciji subjekta u okviru tih ograničenja koja nameću žanr ili ugovor. Posebno se dotiče ograničenja koja su nametnuta subjektu u okviru znanstvene i popularno-znanstvene komunikacije, a što vodi k pitanjima o strategijama kojima subjekt utječe ne bi li se ostvario u kontekstu takve *liberté surveillée*, nadgledane slobode. Što je to strategija i za koga, prvo je pitanje koje obrađuje u sedmome poglavlju trećega dijela knjige. Potom detaljno govori o diskurzivnim strategijama u procesu individuacije kao procesa kojim individua postaje ono što jest, različita od svake druge na temelju neizdiferencirana supstrata ili već utvrđene vrste, te o prostoru unutar kojega se provode strategije. Naime, komunikacijski čin realizira se kao scena s četirima protagonistima, a to su komunikacijski subjekt-osoba (Sc) i govorni subjekt-lik (Sé) s jedne strane te subjekt sugovornik-lik (Sd) i subjekt interpretator-osoba (Si) s druge strane. Naime, samo se slikom koju onaj koji komunicira tvori o sugovorniku i o samome sebi mogu uspostaviti strategije individuacije (str. 175–182). Poglavlje završava raspravom o jezičnim markerima u postupcima provođenja strategija konceptualne i proceduralne vrste.

Četvrti dio knjige uvodi nas u *sociodiskurzivni imaginarij*, u kojemu nas autor obavještava o jezičnome činu iz pozicije interakcije subjekta sa svijetom i znanjem o svijetu. Govoreći o modalitetima konstruiranja znanja, dakle o načinima na koje se ono tvori u svojem odnosu prema istini (str. 209), Charaudeau suprotstavlja *savoir de connaissance*, znanje znanja apstraktnoga izricatelja koji nameće to znanje, i *savoir de croyance*, znanje vjerovanja koje se, prema Boudonu, tiče iracionalnih vjerovanja, instinkta, strasti, neimenovanih sila koje ne mogu biti vrednovane kao objektivne (str. 213).

Za znanje vjerovanja veže se i znanje mišljenja, *savoir d'opinion*, koje proizlazi od govornoga subjekta kao jedinstvenoga subjekta, a *savoir de révélation*, znanje otkrića, vjerovanje je koje se smatra znanjem. Pregled modaliteta znanja završava sa *savoir fictionnel*, znanjem fikcije, fikcionalnim znanjem i pitanjem može li znanstveno znanje biti ono koje je u sinesteziji s ostalima sposobno obuhvatiti spoznaju o određenome predmetu. Na temelju tih modaliteta znanja autor govori o figurama sustava mišljenja, dakle teorijama, doktrinama, ideologijama i figurama općega mišljenja kao što su *doxa* i stereotip ne bi li na kraju došao do teme imaginarnoga. Od imaginarnoga, kao čega neistinitog, do društvenoga imaginarija, unutar kojega se kreiraju norme i pravila, te društvenodiskurzivnoga imaginarija,

definirana suodnosom *pathosa*, *ethosa* i *logosa* kojima subjekt dešifrira društvene fenomene, ponašanje i život u zajednici. Dotiče se potom i pitanja transkulturalnih i socikulturalnih imaginarija dajući svoje viđenje kolektivne memorije kao sinteze memorije prenesene u institucijama i usvojene našim iskustvima. Posljednje poglavlje četvrtoga dijela knjige posvećeno je subjektu interpretatoru koji proizvodi značenje, to jest u kojemu se značenje proizvodi spontanom kognitivnom aktivnosti toliko brzo da je subjekt svjestan samo rezultata, ali ne i puta. Zato Charaudeau govori o putu, interpretaciji na temelju inferencije te o podrškama nužnima za njezinu aktivaciju.

Zaključno možemo reći da Charaudeau u središte rasprave o subjektu postavlja znanost o jeziku, ali ne izbjegava priliku progovoriti o jednoj jezičnoj temi sa stajališta drugih, nejezičnih disciplina zahvaljujući kojima govorni subjekt i postaje izvršiteljem jezičnih činova, a autoru omogućava da se prikaže u svojem pravom i kompleksnom *ja*.

Knjiga Patricka Charaudeaua zaslužuje svoje mjesto na polici suvremenih prijedora o identitetu i subjektivnosti u jeziku, koji je slika o svijetu.